

פתרון לבעיית הערלה במשתלות

ראשי פרקים:

הקדמה

א. שיטות הגידול במשתלות

ב. הפתרונות המוצעים

הקדמה

בחקלאות המודרנית נעשים מאמצים מרובים להגיע ליבולים מסחריים במטעים מוקדם ככל האפשר, עקב עלויות הייצור הגבוהות. ישנם מיני עצים המניבים פרי מסחרי רק לאחר 4-5 שנות גידול, אך ישנם מינים המניבים פרי בכמות מסחרית כבר בשנותיו הראשונות של המטע. באפרסק ונקטרינה, למשל, ניתן לקבל פרי בכמות מסחרית כבר בשנה השלישית לגידול המטע. כיום, הפרי הזה, שהינו ערלה - מושמד במטע, במידה וישנו פיקוח כשרות (או כשבעל המטע שומר מצוות). אולם ישנם מטעים בהם אין פיקוח כראוי ופרי הערלה מוצא את דרכו לשווקים. הפיתוי הכספי הוא גדול ולכן יש בשווקים פירות ערלה ממינים שונים.

כדי להתמודד עם הבעיה של הימצאות פירות ערלה בשוק - יש למצוא פתרונות להקטנת ההפסד הכספי הנגרם לבעלי מטעים עקב השמדת פרי הערלה. לצורך זה, הצוות המדעי של המכון: המדריך החקלאי הוותיק מר מאיר פרנקל ואנכי, מבצעים ניסויים שמטרתם למצוא דרכים לגדל את השתילים הצעירים במשתלה, באופן כזה שיהיו מחוברים לקרקע - מחד, ומאידך - לא ייגרם להם נזק בשעת ההעברה למטע. במידה ונצליח בכך, בס"ד, והשתיל יהיה מחובר לקרקע - יתחיל מנין שנות הערלה כבר משעת גידול השתיל במשתלה.

א. שיטות הגידול במשתלות

ישנן שתי שיטות עיקריות מקובלות לגידול עצי פרי כיום. שיטה אחת היא: גידול של עצים נשירים (כגון: אפרסק, שיזף, גודגון, תפוח, משמש) במשתלה בקרקע, וניתוק העצים חשופי שורש, ללא גוש אדמה בחורף, והעברתם לשתילה במטע. במקרה זה יתחיל מנין שנות הערלה מזמן הנטיעה במטע. שיטה נוספת הנפוצה מאוד כיום היא: גידול עצי הפרי במשתלה בשקיות, והעברתם למטע כשהשתיל

נשתל עם גוש העפר שבו גדל. שיטה זו מקובלת בכל העצים תדירי הירק (כגון: אבוקדו, הדורים, מנגו, פיג'ויה, ליצי ועוד). ובשנים האחרונות מגמה זו של שתילה בגוש מקובלת גם בעצים נשירים (כגון: אפרסק, נקטרינה, תפוח ועוד). אחד היתרונות שבשיטה זו הוא האפשרות לשתול את העצים במטע בכל עונות השנה.

הבעיה האגרוטכנית העיקרית בשיטה זו היא כי במידה והשורש חדר דרך הנקבים שבשקית לתוך הקרקע - אזי, כאשר מעבירים אותו למטע - מתנתקים אותם שורשים ועלולות להיווצר בעיות בקליטתו במטע כשהוא בעל נוף מפותח. במינים מסוימים (כגון: הדורים) ניתן להקטין את נוף הצמח ולהבטיח קליטה טובה. אך במינים אחרים (כגון: אפרסק ונקטרינה) גיזום מאסיבי של הנוף עלול לפגוע קשות בהתפתחות העץ. באותם מינים בהם חדירת השורשים לקרקע עלולה לגרום נזק לשתיל כאשר מעבירים אותו למטע - מקובל לגדל את השתילים על גבי שולחנות מסוגים שונים כדי למנוע את חדירת השורשים לקרקע. אולם כאשר ישנו ניתוק בין השורשים לקרקע לא ניתן להחשיב את שנות הערלה משעת שתילת השתיל במשתלה אלא רק משעת הנטיעה במטע. גם באותם מינים (כגון: הדורים) בהם ניתן להתמודד עם בעית העברת השתיל ללא קשיים מיוחדים יש לדאוג לכך שיהיה נקב בשיעור מספיק גדול (בקוטר 2.5 ס"מ לפחות) של הנקב ע"מ שיחשב מחובר לקרקע לפי כל הפוסקים.

ב. הפתרונות המוצעים

אחד הפתרונות שאנו מציעים כדי להתמודד עם הבעיה הוא לחורר בשקית הגידול חור בקוטר של כ-4 ס"מ, ולהניח מעל החור שכבה של צמר סלעים אשר תמנע את שפיכת מצע הגידול מתחתית השקית. לאחר הנחת שכבת צמר הסלעים ממלאים את שקית הגידול במצע הגידול הנדרש ושותלים (או זורעים) בתוכו את השתיל. תפקידו של צמר הסלעים הוא רק למנוע את יציאת מצע הגידול מחוץ לשקית (היות ומדובר בחור בקוטר גדול מאוד). ומכיון שצמר הסלעים (שהוא חומר המשמש במצע גידול ירקות ופרחים במצעים מנותקים) מאפשר חדירת שורשים דרכו בנקל, יוכלו שורשי השתיל לחדור אל הקרקע. מלבד החור הגדול שבמרכז השקית, עושים מספר חורים קטנים נוספים אשר גם דרכם יוכלו שורשי העץ לצאת ולחדור אל הקרקע.

בעצי הפרי הנזרעים (כגון: אפרסק) גדל בד"כ שורש שיפודי ישר המעמיק לחדור לקרקע וניתוקו עלול לגרום לנזק לעץ בשעת ההעברה. ע"מ למנוע משורש זה לחדור אל הקרקע, המדריך מר מאיר פרנקל הציע להשתמש בחומרים כימיים המוזרמים בטכניקה מיוחדת מתחת לשקית הגידול ואשר עשויים למנוע את חדירת השורש המרכזי אל הקרקע. שורשים נוספים של השתיל יגדלו ויצמחו בשקית ויחדרו לתוך הקרקע דרך הנקבים הקטנים הנוספים אשר חוררו בשקית.

בעזרת טכניקה זו "יאלץ" השתיל לשלוח את שורשיו הדקים לקרקע אולם שורשו השיפודי המרכזי לא יוכל לחדור לקרקע. בדרך זו נוכל להגיע למצב שבו הצמח אכן מושרש בקרקע ויונק בפועל מן הקרקע אולם ניתן יהיה לנתקו מהקרקע ולהעבירו למטע ללא גיזום והקטנת הנוף היות והשורש השיפודי "נקטם".

לפי השיטה המוצעת כאן נוכל להתחיל את מנין שנות הערלה של העץ כבר מזריעתו (או שתילתו) במשתלת האם.

בדרך זו אנו מקווים שניתן יהיה לצמצם במידה רבה את כמות פירות הערלה המגיעה לשווקים, היות ובשנה שבה המטע יניב פרי מסחרי (שנה ד') הפירות כבר יהיו מותרים באכילה.

מניין שנות ערלה בגוש אדמה שהתפורר

ראשי פרקים:

הצגת הבעיה

א. הניסוי בהדרים

ב. הבנת המציאות במשנה בערלה

ג. הבנת המציאות במשנה בב"מ

ד. תנאי הקיום של האילן בגוש

ה. השוואה בין הניסוי לבין המשניות

מסקנה

הצגת הבעיה

אחת משיטות הגידול המקובלות ביותר כיום לייצור שתילי עצי פרי (ובפרט בירוקי-עד) היא גידול השתיל בתוך גוש אדמה בתוך שקית פלסטיק.

במהלך הנטיעה ישנה תופעה שעקב חוסר זהירות של הנוטעים (שבדרך כלל הם פועלים זרים) - הגושים מתפוררים. בדרך כלל, גם בנטיעה מאד לא זהירה, ההתפוררות היא לא יותר מאשר 40-50% מן הגוש. יש לנסות להגדיר איזו מידה של התפוררות מחייבת למנות שנות ערלה מחדש.

א. הניסוי בהדרים

ב"גן המצוות" שליד המכון, ביצענו לאחרונה ניסוי אשר מטרתו היתה לבחון עד כמה משפיעה התפוררות גוש השורשים על קיום העץ. הניסוי בוצע בעצי הדר, ולפיכך אין להסיק ממנו כל מסקנה שהיא לגבי מינים אחרים.

כיום מקובל לגדל את שתילי ההדרים במשתלות בתוך שקיות פלסטיק. נפח השקית ובה מצע הגידול - כ-3 ליטרים. כבר במשתלה השורשים חודרים בד"כ לקרקע דרך חורי הניקוז הנמצאים בתחתית השקית ומשתרשים בקרקע. לצורך הניסוי קנינו 60 שתילי הדרים בגיל שנתיים, בתוך שקיות. כאמור, השתילים כבר הספיקו להשתרש בקרקע. הניסוי בוצע בשני זנים שונים: אשכולית לבנה (על כנת וולקה) וקלמנטינה מזן "אורית".

20 שתילים של אשכולית לבנה הוכנו במשתלה לשתילה רגילה. נוף העץ (העלווה) קוצץ בחלקו ונשארה כ-30% מכמות העלווה. העצים חולקו ל-4 קבוצות (5- חזרות) ובכל קבוצה עץ אחד נשאר לביקורת. עץ אחד נשאר עם 50% מגוש הקרקע, עץ אחד נותר עם 66% מגוש הקרקע ועץ אחד נותר עם 75% מגוש הקרקע. כל העצים קיבלו את ההשקיה באופן זהה. העצים קיבלו השקיה אחת בכל יומיים, ובכל השקיה ניתנה כמות מים עודפת, עד נגירה, (למרות שבמשתלה מקובל להשקות בכל יום). לאחר כשלושה שבועות בדקנו את תוצאות הניסוי, והתברר כי כל 20 העצים המשיכו לחיות באופן תקין לגמרי, כולל העצים אשר מחצית מגוש שורשיהם הוסרה.

לאור זאת ביצענו ניסוי נוסף ובו לקחנו כ-40 עצי קלמנטינה מזן "אורית" וחילקנו אותם לשתי קבוצות, בכל קבוצה 20 עצים. בקבוצה א' גזמנו מהעצים כ-20% מנוף העלווה באופן שנשארו כ-80% מהעלים. ובקבוצה ב' לא גזמנו כלל את העצים. נקודת המוצא היא שככל שיש פחות עלים יכולת ההישרדות של העץ גדולה יותר, מכיוון שהוא מאבד פחות מים. גם במקרה זה חתכנו את גוש השורשים ב-3 רמות שונות. בכל קבוצה היו 4 טיפולים ו-5 חזרות. במקרה זה הסרנו 75% מגוש השורשים, 50% מגוש השורשים ו-25% מגוש השורשים, כך שבהתאמה נותרו: 25% מגוש השורשים, 50% מגוש השורשים ו-75% מגוש השורשים. בקבוצת הביקורת לא נעשה דבר לגוש. ההשקיה היתה אחידה. הניסוי בוצע בחודשים אב ואלול, וגם כאן ההשקיה ניתנה אחת ליומיים. בכל השקיה ניתנה כמות מים עודפת למניעת המלחה. התוצאות בניסוי זה היו דומות לתוצאות הניסוי הקודם. אף אחד מהעצים שהשתתפו בניסוי זה לא כמש, וכולם המשיכו להתקיים.

המסקנה היא שבמקרה זה, של עצי הדר אשר גדלו מתחילתם בגוש קרקע, גם כאשר מסירים חלק ניכר (עד 75%) מגוש הקרקע (ובו השורשים) - הצמח ממשיך להתקיים במידה וממשיכים להשקותו כרגיל.

ב. הבנת המציאות במשנה בערלה

כדי לבחון את המשמעות ההלכתית של הניסוי, יש לעמוד על הריאליה של המשנה במסכת ערלה (פ"א מ"ג):
"אילן שנעקק והסלע עמו, שטפו נהר והסלע עמו, אם יכול לחיות - פטור, ואם לאו - חייב".

המפרשים שם מסבירים, שהכוונה לאילן מבוגר שכבר עברו עליו שנות ערלה. אילן זה נעקר (כגון ע"י הרוח) וגוש האדמה שסביב השורשים נשאר דבוק ומחובר אליהם, והוא ממשיך להתקיים ע"י גוש העפר שנשאר דבוק לשורשיו. המקרה השני הוא שנהר שטף את האילן ועקרו יחד עם גוש העפר אשר נשאר

מחובר לשורשים, והאילן נשטף וניטע במקום אחר וכוסה בעפר נוסף. גם במקרה זה יש להעריך אם גוש העפר אשר נשאר מחובר לשורשים יכול לקיים את האילן, ואזי נחשב האילן למחובר לקרקע ואין צריך למנות לו שנות ערלה מחדש.

אולם תחילה יש לבאר את המציאות שבה עוסקת המשנה. מבחינה בוטאנית, האילן זקוק לעפר כדי לינוק ממנו את המים ויסודות המזון הדרושים להתפתחותו. ככל שהאילן גדול יותר, זקוק הוא ליותר מים ודשנים. אילו ננסה לגדל אילן גדול בתוך עציץ (שאינו מחובר לקרקע) ונשקה את האילן לעיתים רחוקות, מובן מאליו שהאילן ייבש. לעומת זאת, ניתן לגדל אילן בתוך מיכל ולספק לו מים וחומרי הזנה בתדירות גבוהה כך שיוכל להתקיים כראוי.

כדי להבין את המציאות שבה עוסקת המשנה יש להשיב על מספר שאלות:

1. מהו היחס הכמותי בין גוש העפר שנעקר עם האילן לבין גודלו של האילן?
2. האם גוש העפר שנעקר עם האילן מסוגל לאצור בתוכו כמות מים לתקופה ארוכה (מה אורך התקופה?) או שיש צורך בהשקיית גוש העפר (באיזו תדירות?)
3. איזה חלק מכלל מערכת השורשים של האילן נשאר מחובר אליו כאשר הוא נעקר ממקומו?

ג. הבנת המציאות במשנה בב"מ

ייתכן לבאר את משנתנו עפ"י המשנה במסכת בבא מציעא (פ"ח מ"ה):
"שטף נהר זיתיו ונתנם לתוך שדה חבירי; זה אומר זיתי גידלו וזה אומר ארצי גידלה – יחלוקו."

הגמרא שם מסבירה שמדובר בזיתים מבוגרים שיצאו כבר מכלל ערלה, אשר נעקרו עם גוש הקרקע שסביב שורשיהם באופן שהם יכולים להמשיך ולהתקיים ללא תוספת קרקע, ולכן הם פטורים מן הערלה. עפ"י המשנה בבבא מציעא נראה כי מדובר בעצים עמידים יחסית (כגון: זיתים) אשר נעקרו עם חלק מסוים מגוש השורשים המקורי. ידוע שיש לעץ מערכת שורשים גדולה מאד ומסועפת. מקובל לנטוע עצי זית באיזורי השומרון ויהודה במרווחי נטיעה גדולים (כ-10 עצים בדונם), וכך יכול העץ להתקיים במשך הקיץ גם ללא השקיית עזר. קשה מאד להניח שהמשנה בבבא מציעא עוסקת בעץ זית אשר נעקר עם גוש שורשים שנפחו עשרות מ"ק. יש להניח שמדובר בגוש קרקע שנפחו לכל היותר 1 מ"ק (1,000 ליטרים). ואם כן, מרבית שורשי העץ, ובפרט היונקות אשר פעילות בקליטת המים והדשנים, ודאי נותקו מהעץ ונתרו בקרקע. להערכתנו,

אחוז השורשים הפעילים אשר נשאר מחובר לאילן שנעקר עם גושו במשנה זו - אינו עולה על אחוזים בודדים! יש גם להניח כי סוג הקרקע בה עוסקת המשנה הוא קרקע כבדה (זו הקרקע המצויה באזורי גידול הזיתים). אלמלא היתה הקרקע כבדה לא היתה האדמה נשארת דבוקה לשורשים אלא נשטפת בזרם הנהר (בקרקע חולית, למשל). וכידוע, קרקע כבדה-חרסיתית אוצרת בתוכה כמות מים גדולה יותר מאשר קרקע קלה.

ד. תנאי הקיום של האילן בגוש

עדיין נדרש להבין איך יכול האילן שנעקר עם גוש כה קטן ביחס לגוש השורשים המקורי להמשיך ולהתקיים. כאן יש לחלק בין שני המקרים במשנה בערלה. במקרה הראשון מדובר בעץ שנעקר ע"י הרוח עם גוש עפר. קשה להניח שהרוח עקרה עץ מבוגר עם גוש עפר שנפחו אלפי ליטרים. ואם כן יש לשאול: כיצד יכול האילן להמשיך ולהתקיים? חייבים א"כ לומר שהאילן הושקה לאחר שנעקר במידה מסוימת ע"מ שיוכל להמשיך ולחיות. במקרה השני, בו מדובר על אילן שנשטף בנהר - קל יותר להבין מדוע האילן המשיך להתקיים. וזה היות וגוש העפר ספג מים רבים אשר איפשרו את קיום האילן. לכן, גם במקרה הראשון, בו מדובר באילן שנעקר ע"י הרוח, חייבים לומר שהוא קיבל השקיה מידי פעם.

אך כאן מתעוררת השאלה ההלכתית: האם תוספת השקיה מלאכותית מותרת את האילן עדיין בגדר של "אם יכול לחיות" או שמא האילן שנעקר אמור לחיות מגושו ללא כל תוספת השקיה? קשה להניח שכוונת המשנה שהאילן ימשיך לחיות רק מגושו ללא תוספת השקיה, שהרי אם לא יקבל תוספת מים ודאי שימות, מלבד מקרה שנפח גוש העפר גדול במיוחד או שהעלווה מצומצמת במיוחד.

לפיכך יש לבאר, לעניות דעתי, את המשנה כך: "האילן שנעקר והסלע עמו - אם יכול לחיות פטור" - הכוונה היא, כאשר נשאר גוש קרקע ואנו מוסיפים לו מים בכמות כזו שהקרקע היתה מחזיקה לפני שנעקר האילן והוא ממשיך להתקיים - אז נחשב האילן למחובר לקרקע.

אולם, יש להרחיב נקודה זו הרחבה נוספת. במציאות החקלאית המודרנית ניתן לגדל צמחים בתוך מצעי גידול בכמות מינימלית, ואף בהידרופוניקה (גידול במים) ובאירופוניקה (גידול באויר), כאשר הצמח מקבל בתכיפות רבה מאד את המים וחומרי המזון להם הוא זקוק. בתנאי גידול מלאכותיים אלו ניתן לגדל את הצמח אף ללא קרקע בכלל (כגון: בתמיסות זורמות וכדו'). נכון הוא שהמרחק בין שיטות הגידול הללו לבין המציאות של "אילן שנעקר והסלע עמו" - מרחק רב הוא; אך גם במציאות של המשנה בערלה מדובר בעצים אשר מסתמא היו

מקבלים השקיית עזר בשעת הצורך (כגון: בתקופת הנטיעה, בשנת בצורת וכדו'), ובשדה השלחין ודאי שהיו מקבלין השקיה סדירה.

העולה מדברים אלו כי גם במציאות בה עוסקת המשנה בערלה יש לבאר כי בודאי אין הכוונה לבחון האם האילן יכול להתקיים ללא מים כלל אלא כוונת המשנה היא כי יש להעריך אם כמות המים האצורה בגוש הקרקע אשר נעקר עם השורשים מספקת להמשך קיום האילן, (ואולי בתוספת השקיה מידי פעם).

ה. השוואה בין הניסוי לבין המשניות

המשנה עוסקת במקרה בו נעקר עץ אשר גדל בקרקע ושורשיו התפשטו, מסתמא, לכל צדדיו ולעומק הקרקע, ואעפ"כ, אם נעקר עם גוש אשר הוא יכול להמשיך ולהתקיים ממנו - נחשב הוא כמחובר לקרקע. במציאות החקלאית שלנו בה מקובל לגדל סוגי עצים מסוימים בגוש במשתלה (כגון: הדסים) - הצמח מפתח את כל (או רוב) מערכת השורשים בתוך הגוש ולכן גם כאשר הסרנו חלק ניכר מגוש העפר, עדיין נותרו מספיק שורשים פעילים אשר מהם יכול היה הצמח להמשיך ולחיות כל עוד הוא מקבל השקיה סדירה כפי שקיבל לפני כן.

מסקנה

המסקנה העולה מכאן הוא, שמידת ההתפוררות המצויה בשתילת הדרים איננה מוציאה את הגוש מכלל זה שהעץ "יכול לחיות ממנו".

ולמעשה, צריך להציג את השאלה בצורתה זו לפני רבותינו הפוסקים, כדי לקבל את הכרעתם להלכה ולמעשה.

הרב יואל פרידמן

שאלות עקרוניות בנושא ערלה במשתלות

רבני המכון, ובראשם הרה"ג יעקב אריאל שליט"א ליוו את הניסוי, (ראה לעיל עמ' 72) ואף ביקרו במקום כדי לראות את תוצאות הניסוי.

השאלות ההלכתיות עקב הניסוי עולות בכל חריפותן, ופוסקי הדור יצטרכו לתת עליהן את הדעת ולהכריע בהן.

א. מהו גוש אדמה שיכול לחיות ממנו: האם הכוונה ליכולת קיום למשך שבועיים כשהשתילים מקבלים השקיה או יכולת קיום ללא השקיה.

אמנם החזו"א (ערלה סי' ב ס"ק י ד"ה ולכן) והגרש"ז אויערבך (עי' מנחת שלמה סי' סט אות ו, סי' ע עמ' תו, כרם ציון השלם, אוצר פרי הלולים עמ' לו) נקטו שמדובר ביכולת קיום עם השקיה. אך כבר הוכח בניסוי הקודם (עי' לעיל עמ' 75) שאם משקים את השתילים (בתדירות המקובלת במשתלה), אזי אף אם מפוררים את גוש האדמה באופן שנשאר רק 25% ממנו כל השתילים ממשיכים להתקיים. עובדה זו בעצם מרוקנת מתוכן את המשמעות של המושג גוש אדמה "שיכול לחיות ממנו".

לעומת זאת, אם ההגדרה של "יכול לחיות ממנו" היא ללא השקיה, מתברר מהניסוי הזה שיש משמעות רבה לגודל הגוש (ראה טבלה מסכמת). ונראה שכך הבין הרה"ג משה פיינשטיין (אג"מ יו"ד ח"א סי' קפה).

ב. מהי הגדרת קיום: האם הישרדות, דהיינו שכל זמן שהעץ עצמו יכול להתאושש (לאחר שבועיים של הצמאה) עדיין הוא בכלל חי או שמא ברגע שהעלים כמשו (ואולי אף קמלו) נחשב אינו מתקיים.

אמנם החזו"א (דיני ערלה ס"ק יח) הגדיר שאם העלים כומשים, יש למנות שנות ערלה מחדש. לענ"ד נראה שהחזו"א לא התכוון לומר שאי כמישת עלים היא הגדרת "יכול לחיות" אלא כוונתו לומר שאם העלים לא כמשו, יש בכך סימן וודאי שגוש האדמה מספיק למחיית העץ. בנוסף ייתכן שהחזו"א הולך לשיטתו, שמגדיר את ה"יכול לחיות ממנו" בעזרת השקיה. אך אם נגדיר שהקיום של הגוש במשך שבועיים הוא ללא השקיה, יתכן שגם אם כל העלים כמשו, אך עדיין השתיל יכול להתאושש, העץ נחשב "קיים" והוא ממשיך את הנטיעה הקודמת.

הרב יואל פרידמן

תאריך אחרון לנטיעת עצים ללא גוש

שאלה:

מהו התאריך האחרון לנטיעת עצי פרי (חשופי שורש) בחודש אב, כדי להרוויח שנה במנין שנות הערלה?

תשובה:

כתב הרמב"ם (הל' מע"ש פ"ט ה"ט-ה"א):

"ומאימתי מונין לערלה ורבעי? משעת נטיעה. ואינו מונה מראש השנה לראש השנה, אלא שלשים יום בשנה חשובין שנה. והוא שתקלוט הנטיעה קודם השלשים יום. וכמה הוא סתם קליטה לכל האילנות? שתי שבתות.... שהנוטע ארבע וארבעים יום קודם ראש השנה – עלתה לו שנה... כיצד הנוטע אילן מאכל בחמשה עשר באב משנה עשירית ביובל, הרי הוא בתוך שני ערלה עד חמשה עשר בשבט משנת שלש עשרה... נטעו בשנה עשר באב משנת עשר – לא עלתה לו שנת עשר..."

דברי הרמב"ם אלו הם עפ"י המבואר בגמ' ר"ה (י ע"א) ששלושים יום בשנה נחשבים שנה. מלבד זאת, צריך שהצמח ייקלט באדמה. והרמב"ם פסק כמ"ד שזמן הקליטה באילנות הוא שתי שבתות (דהיינו ארבעה עשר יום).

השאלה היא, אם היום האחרון לנטיעה הוא ט"ו באב או ט"ז באב?

מדברי הרמב"ם בהלכה הנ"ל נראה שהיום האחרון לנטיעה הוא ט"ו באב, וכן פסק בשו"ע (סי' רצד סעי' ד). וכן נקטו להלכה: רא"ש (ערלה סי' ט, ועי' דברי חמודות שם), טור (סי' רצד), רע"ב (ר"ה פ"א מ"א ד"ה ולנטיעה), תו"ט (שם ד"ה לנטיעה), ט"ז (לשו"ע שם ס"ק ו), נוב"י (תניינא או"ח סי' פד).

אמנם השאגת אריה (החדשות סי' ז וטורי אבן ר"ה שם) ועוד אחרונים העירו שמדברי הגמ' (פסחים נה ע"א) אנו למדים שלכו"ע אנו אומרים מקצת היום ככולו בהקשר לזמן קליטה של צמח (ונחלקו שם אם אומרים אף שני מקצת היום ככולו). ולפי"ז גם הנוטע בט"ז באב - עלתה לו שנה. וכן פסקו החזו"א (סי' יז ס"ק כט, סי' כו ס"ק ב, דיני ערלה אות ב-ג, תשובות וכתבים זרעים סי' כו) והגרשז"א (מנחת שלמה סי' נא אות ה). ובשו"ת ישועות מלכו (קרית ארבע הל' מע"ש שם) נשאר בצ"ע למעשה.

אך בנודע ביהודה (שם) דחה את הראיה, והבחין בין הלשון "ימים" שבגמ' (פסחים שם) לבין הלשון "שבתות" של ר' יוסי שאנו פוסקים כמותו. הגמ' בפסחים

מדברת על דעתו של ר' יהודה שזמן קליטה הוא ג' ימים, ולדעתו אמרי' מקצת היום ככולו. לעומת זאת, ר' יוסי נקט בלשון "שתי שבתות" ללמדנו שזמן הקליטה לדעתו היא ארבעה עשר יום בדווקא, שהרי לא שייך לאמר מקצת השבת ככולו. (ועי' מנ"ח מצווה רמו אות יא, מצווה שג אות ד).

למעשה, כיון שהשאלה היא בדין דאורייתא, נראה שאין לזוז מפסק הרמב"ם הטור והשו"ע (כפשטות לשונם), ולכן יש לסיים את הנטיעות עד ט"ו באב.

זמן קליטה

בהעברת שתיל מעציץ שאינו נקוב לקרקע

לכבוד,

הרה"ג דוב ליאור שליט"א,

השלום והברכה!

נסתפקתי לגבי המעביר אילן שגדל בגוש אדמה בעציץ שאינו נקוב. האם יש לטעת את העץ עד ט"ו באב דוקא, כדי למנות אותה שנה לערלה, או שניתן להמתין עד כ"ט באב*?

והספק בזה הוא עפ"י הרמב"ם (הל' מע"ש פ"ט ה"ב) שפסק שצריך ארבעים וארבעה יום: חודש לחישוב שנה ועוד ארבעה עשר יום לקליטה. ומחד יש לומר שהנה אותו עץ שנמצא בגוש אדמה הרי הוא קלוט ועומד, וממילא די בנטיעה של שלושים יום לפני ראש השנה. מאידך יתכן שקליטה בעציץ שאינו נקוב, שאינו מקום חיוב - לא מהניא. והסברה לכך היא, שיש אומרים שמעשה הנטיעה הוא המחייב בערלה שנא' "ונטעתם" (עי' הר צבי זרעים ח"ב סי' יד). ולשיטה זו אפשר לומר שהקליטה אינה אלא גמר הנטיעה, וכעין שמצינו בהלכות שבת (עי' אגלי טל זורע אות ח). ולפי"ז, במקרה שהצמח גדל בעציץ שאינו נקוב ומעבירים אותו לקרקע - צריך קליטה חדשה מעת הנטיעה במקום החיוב, והמנין יהיה מעת הקליטה (עי' כס"מ להרמב"ם שם, חזו"א ערלה סי' יב ס"ק ה). ולפי"ז, בנד"ד יש להקפיד לנטוע עד ט"ו באב.

(—)

בברכת התורה והארץ,

* נטיעות רבות נעשות בתקופה זו של סוף הקיץ, בעיקר בהדרים. נטיעות אלה נעשות תמיד בגוש. מכיון שקשה לעיתים לסיים את כל הנטיעות עד ט"ו באב, נשאלה השאלה אם ניתן לדחות את סיום הנטיעות בעוד שבועיים, מתוך ההנחה שעץ הנטוע בגוש אינו זקוק לזמן קליטה.

זמן קליטה

בהעברת שתיל מעציץ שאינו נקוב לקרקע

לכבוד הרב יואל פרידמן

קבלתי את שאלתך, ומפני נחיצות הענין הנני מזדרז להשיב בהקדם מה שנראה לענ"ד.

שאלת בענין הנוטע בעציץ שאינו נקוב ורוצה להעבירו לאדמה, אם צריך לעשות לפני ט"ו באב כדי שתעלה לו שנה. הנה בפשטות נראה ששאלתך מתמקדת רק בעציץ העשוי ממתכת או זכוכית, שלגביו לא אומרים ששורשי האילן מפעפעים. דאילו בעציץ של חרס או של עץ - "הרי הוא כארץ לאילנות" מפני שהשורשים מפעפעים, וכפי שהאחרונים מבינים בדעת הרמב"ם (הל' מע"ש פ"י ה"ח): עי' רדב"ז (לרמב"ם שם), ביאור הגר"א (יו"ד סי' רצז ס"ק ד), ערוה"ש (סי' רצד סעי' ד). לכן, שקיות פלסטיק בזמננו נחשבות כעציץ נקוב (ולמרות שיש להם נקבים קטנים - השורשים יחדרו דרכם לקרקע). לכן השאלה אינה כ"כ מצויה, כי אין שותלים בעציץ ממתכת או זכוכית.

לכאורה, היה מקום לפשוט את הספק מהלכה דומה קצת. שכן כתב הרמב"ם (הל' מע"ש פ"י ה"ב): "הנוטע לטייג וחשב עליו למאכל... - חייב". והמחבר פוסק בשו"ע (יו"ד סי' רצד סעי' כג) שמונים משעת הנטיעה ולא משעת המחשבה. ולכאורה, בתחילה היה האילן פטור מערלה, ובכל זאת מחשבים את השנים לפי הזמן שהעץ היה נטוע בפועל. ואף שלא היתה נטיעה בעת של חיוב - חייב בערלה, סימן שלא הנטיעה מחייבת. אולם לאחר עיון קצת אין זה דומה. דשם אילו רצה להימלך תיכף ולהופכו למאכל - היה יכול, מה שאין כן בנידון שלנו, שהשתיל גדל בעציץ שאינו נקוב ממתכת - מחשבה גרידא לא תועיל.

אולם הרמב"ם מביא הלכה נוספת (שם ה"י), דאם הרכיב נכרי אילן מאכל ע"ג אילן סרק - חייב בערלה. ובפשטות, מדברי הרמב"ם אנו למדים שגם אם אין כלל פירות על אותו אילן סרק - מונים משעת נטיעה ראשונה. ודלא כשיטת הרמב"ן והריטב"א בחידושיהם (ראש השנה י ע"א) דזה מדובר רק באילן סרק שהיו לו פירות גרועים. אולם באילן סרק גמור - מונים משעת הרכבה. ואם כן נידון דידן יהיה שנוי במחלוקת בין הרמב"ם והרמב"ן: לדעת הרמב"ם, אף שלא היה חיוב ערלה (שהרי אין כלל פירות) אלא מחשיבים את עצם מציאות הנטיעה - לכן כשמרכיב עליו אילן מאכל מונים משעת נטיעה ראשונה. וא"כ, הוא הדין בעציץ ממתכת, שלדעת הרמב"ם הגדל בו נחשב כנטוע (אף שפטור)

ואין צורך בקליטה חדשה. לעומת זאת, לדעת הרמב"ן, זמן החיוב קובע ולא עצם המציאות של הנטיעה, ולפי"ז יצטרך קליטה לאחר הנטיעה בקרקע. ויעויין בדברי החזו"א (דיני ערלה ס"ק לב) שהביא ספק בדין נטע בעציץ של מתכת ועקר את השתיל והעבירו עם גוש אדמה שיכול לחיות בו, וחזר ונטעו בארץ, אם מונה משעת נטיעה ראשונה או משעת נטיעה בקרקע¹.

אולם לאחר עיון נוסף, נראה שנידון דידן שונה, וכל השאלה מתמקדת אך ורק לענין חישוב ימי קליטה מבלי לדבר על מנין שנות ערלה בעציץ ממתכת. הנה ידועה ההלכה שצריך שתי שבתות לקליטת אילן (עי' רמב"ם מע"ש פ"ט ה"ח, ומקורו בירושלמי שביעית פ"ב ה"ד). והרמב"ם כותב (שם): "וכמה היא סתם קליטה לכל האילנות? שתי שבתות". מזה שהרמב"ם כתב "סתם קליטה" ניתן לדייק שאם נדע בוודאות ששתיל זה נקלט בעשרה ימים או בפחות - די בכך, ודין שתי שבתות הוא רק בסתם קליטה המכסה את כל האילנות. וכן ראיתי באחד מגדולי האחרונים, דאם ברור שנקלט בעשרה ימים - סגי².

וכעת נחזה בנידון דידן: היות והשתיל נטוע בעציץ מתכת ואנו מעבירים אותו עם הגוש שיכול לחיות איתו, אפילו יום אחד לפני השלושים יום הנחשבים כשנה - די בכך, כי תיכף כשאנו שמים אותו באדמה הגוש בטל לאדמה והוא ממשיך לחיות, וממילא אין גם נטיעה חדשה. לכן נראה לענ"ד שכיון שהשאלה היא רק לגבי חישוב ימי קליטה - אין מקום להצריך שבועיים. עם זאת, יש לנטוע לפני תחילת השלושים שלפני ראש השנה.

לסיכום, אין צורך בשבועיים ומספיק יום אחד³. (—)

1. ועי' חזו"א (סי' ב ס"ק יג). והרב זצ"ל (משפט כהן סי' ח) כתב שמונים משעת נטיעה באדמה.
2. עי' שבת הארץ (פ"ג הי"א אות א והערה 5); חזו"א (שביעית סי' כה ס"ק לז, דיני ערלה אות ו).
3. חזו"א (ערלה סי' ב ס"ק יג, דיני ערלה סעי' לב).

בשולי תשובת הרה"ג דוב ליאור שליט"א הערת העורך (י. פ.).

- א. במציאות שקיימת כיום במשתלות, נלענ"ד שהשאלה של עציץ שאינו נקוב אכן נפוצה, כי ישנן הרבה משתלות בהן השתילים עומדים על מיתקני הגבהה עשויים מבטון. אמנם באמצע המיתקן ישנם גם רווחים לשם ניקוז, אך בודאי חלק מהשתילים מונחים באופן שהנקבים מונחים על הבטון. בכה"ג מסתבר שהוי עציץ שאינו נקוב, משום שמתקן הבטון מפסיק בין השתיל לקרקע, עי' פסקי הרא"ש (גיטין פ"ב אות כב) שעציץ המונח בעליה נחשב אינו נקוב, אף שבתשובה (כלל ב ס' ד) כתב שכרם הנטוע בעליה נחשב מחובר לקרקע. ועי' מנחת שלמה (סי' מא אות ב).
- ב. בהקשר לספק שהבאנו לעיל, הרה"ג דוב לנדא שליט"א הפנה אותנו לישועות מלכו (קריית ארבע כלאים פ"ה הי"ד אות ג) שכתב בפשיטות שצמח הגדל בעציץ שאינו נקוב נחשב קלוט ועומד, ולכן הזריעה וההשרשה באים כאחד. ועי' מנחת שלמה (סי' סט-ע).
- ג. לענין שקיות נילון עי' "התורה והארץ" (ה"א עמ' 209), שם מובאת מחלוקת פוסקים בשאלה זו.
- ד. חשוב להדגיש, שאף שאנו מקילים לסמוך על נטיעה הנעשית עד כ"ט אלול - הדבר אינו מומלץ, מפני שאם הגוש יתפורר יפסיד הנוטע לא רק את תקופת המשתלה אלא גם את השנה הראשונה לנטיעה.

הרה"ג יהושע י. נויבירט שליט"א

זמן קליטה

בהעברת שתיל מעציץ שאינו נקוב לקרקע*

בע"ה

כב' מכובדנו הרב ר' י. פרידמן שליט"א

אחדשה"ט ולמעכ"ת

בהמשך לשיחתנו, דברתי עם מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א. דעתו נוטה, כיון שבחזו"א כל דין דעציץ שא"נ נשאר בצ"ע, ומה גם שבירושלמי משמע יותר להקל, ולכן בנד"ד ודאי יש להקל להחשיב את ימי הקליטה בעציץ שא"נ ואחרי שהעביר את העץ - צריך לחכות ל' יום להחשב כשנה, וב"ה שכוונתם.

בברכת התורה

יהושע י. נויבירט

* שאלה זו הופנתה בשיחת טלפון אל הרה"ג יהושע י. נויבירט שליט"א, להלן תשובתו.

זמן קליטה

בהעברת שחיל מעציץ שאינו נקוב לקרקע

... שאלתני על שתילים שגדלו בגוש אדמה בעציץ שאינו נקוב, אם חייב לנטוע את האילן עד ט"ו באב או עד כ"ט באב כדי למנות אותה שנה לערלה.

מאד תהיתי על כך שכתבת לי, והלא במשפט כהן (סי ח) הוא מורה על עציצים בלי שוליים באדמה, ומשם מעבירים אותם. והוא מורה והולך שהם צריכים במקום השני לעבור שבועיים נוספים של קליטה, אע"פ שמעבירים אותם עם העציצים ועם העפר. וכך הוא כותב גם בתשובה שאחרי כן (סי' ט). וכך כותב גם הגרש"ז אויערבך במנחת שלמה (סי' סט, ונמצא הדבר גם בכרם ציון השלם), וז"ל בדיני שתילים לענין ערלה (אות ג ד"ה גם הגאב"ד מטבריה):

"צריך עיון שאף אחד מהגדולים לא העלה על דעתו לומר דבכי האי גוונא שהאילן חי ויונק בלאו הכי מן הארץ יתכן שאין צריכים כלל לשיעור קליטה של ג ימים או שתי שבתות... אבל מפורש כתב האי גאון ז"ל כל הענין של שתי שבתות".

וגם בספר נטע הילולים (מאת הרב הגאון ר' זונדל גרוסברג, סי' ט' בהגהות "זרע גד" עמ' מח-מט) מביא את כל דברי המשפט כהן על זה, שהצריך עוד פעם שתי שבתות של קליטה, ולא העיר עליו כלום.

ובודאי צריך הדבר הסבר, כפי שהתפלל על זה הגאון רש"ז אויערבך זצ"ל. ונראה לעניות דעתי הקטנה, שענין זה של "קליטה" וזמן קליטה, היינו חיבור הצמח אל האדמה, שהצמח מתחבר אל האדמה ואינו מרפה מן האדמה, וחיבור האדמה אל הצמח שהיא אינה מרפה מן הצמח, ומעת זריעתו של הגרעין ומעת נטיעת היחור באדמה (וגם מעת ההרכבה של הרכב על הכנה), מתחיל תהליך החיבור שהצמח והאדמה הולכים ונדבקים זה אל זה, והחיבור הולך ומתחזק יותר ויותר, עד שהחיבור יגיע לשיעור המירבי שלו, ואז יתחיל הצמח לינוק את צמיחתו וגדילתו מן האדמה. והנה יש דבר שבני האדם אינם מעלים כלל על הדעת, שהאדם כשהוא נעקר ממקומו ונוטע את עצמו במקום אחר, זקוק לתקופת מה לצורך התאקלמות (אבוה דשמואל כשחזר מן הדרך לא התפלל במשך ג' ימים: עירובין סה), וחז"ל הגדירו למי שגר בעיר שלושים יום שהוא "מיושבי העיר", ולמי שגר שנים עשר חודש שהוא "מאנשי העיר" (בבא בתרא ח). אבל לא רק האדם, אלא גם החיה זקוקה לתקופה של התאקלמות כשמעבירים אותה למקום אחר, ובמקום שאינה רגילה בו אינה מתפקדת כפי שהיא

מתפקדת במקום שהיא רגילה בו (תענית כב, סוטה מז), והנה גם צמח שעוקרים אותו ממקום אחד ונוטעים אותו

במקום אחר, זקוק לתקופת התאקלמות, וכל זמן שהמקום בחצר עדיין "זר" לו אינו "רוצה" לינוק ממנו, ורק כעבור זמן "הקליטה" הוא מתרגל למקומו החדש, והוא "כורת ברית" עם המקום החדש ומתחיל לגדול ממנו. ואע"פ שהובא למקומו החדש יחד עם גוש עפר שהוא יכול עדיין לחיות ממנו, הוא "מריח" את המקום החדש, והוא נתקף "שיתוק" עד שיתרגל למקומו החדש וזה כבר לא יהיה חדש לו. לשם כך הוא זקוק לתקופת הקליטה וכל עוד שלא יעברו ימיה של הקליטה, הצמח הוא והעפר שבא איתו נמצאים במקום זה כאילו הם עוקרים מן האדמה.

הא אשר יהא, להלכה ולמעשה אחרי שגם הראי"ה וגם הגרשז"א מזכירים בפירוש את שתי שבתות הקליטה, איך נוכל לעבור על דבריהם? אריות ישאגו מי לא יירא, ה' א-לוקים דיבר מי לא ינבא!

בשולי המאמר - הערת עורך (הרב יואל פרידמן)

המקורות שהביא הרה"ג שלמה מן-ההר שליט"א עוסקים כולם בענין גודל הגוש שעץ יכול לחיות ממנו. ולענ"ד, יתכן שאפשר לחלק בין הנושאים, כי בענין גודל גוש האדמה, יעויין ברשב"א בתשובה, שהסתפק אם צריך גוש שיכול לחיות ממנו ג' שנים או כמה ימים. והסברה הבסיסית היא שע"מ שנחשוב את מנין השנים של העץ צריך שהעץ יתקיים מכוח הנטיעה הראשונה.

הסברה שצריך גוש שיכול להתקיים שלוש שנים היא שזהו הזמן של איסור ערלה, ואם בין כך הגוש מסוגל לחיות שלוש שנים - אין כאן חיוב חדש. והסברה שדי בשבועיים היא, שאם הגוש מסוגל לחיות שבועיים (או לפי דברי הרב קוק זצ"ל, כל הזמן מאז שהעץ נעקר ועוד זמן הקליטה), אזי העץ מתקיים מכוח נטיעה ראשונה.

אך איך שלא נאמר, איירי שהיתה נטיעת חיוב, ורק השאלה היא מהו גודל הגוש הנצרך כדי שהנטיעה החדשה לא תחדש חיוב מחודש. כלומר שלא מדובר שצריך בפועל שבועיים לקליטה, אלא אמרי' ששבועיים הקליטה הם המודד להמשכיות הנטיעה הראשונה. וראיה לדבר, עי' מנחת שלמה (עמ' תה) שדן לגבי העברת עציצים במשאיות ושם מוכיח מדין אילן שנעקר שע"כ למדנו שאף שבודאי העץ עומד זמנית מנותק מהאדמה, למדנו שיש למנות מכוח נטיעה ראשונה, וכדבריו: "ולמען תת טעם הגון להא דלא חשיב הנקירה שבינתיים הפסק לענין ערלה...". ושם מחדש שהשתנות דינית מתלוש למחובר אינו משנה דין העץ, וכל זמן שאין נטיעה חדשה המחייבת - הוה מכוח נטיעה ראשונה.

אך בנד"ד איירי שהעציץ שאינו נקוב לא התחייב כלל בדין ערלה, אלא שבנידון זה למדנו שאם נטע עד ט"ו באב, דהיינו חודש לחישוב שנה ועוד

שבועיים לקליטה - נחשב שנה למנין. ובזה, בעציץ שאינו נקוב, יתכן שהספק הוא אחר: והוא, מהי משמעות הקליטה שאנו צריכים לעץ. אפש' לומר שהקליטה היא המשך של הנטיעה, וכיון שהנטיעה היא המחייבת עכשיו בערלה, צריך שיהא נטיעה ולאחריה קליטה במקום חיוב, וכפי שביאר הרה"ג שלמה מן ההר שליט"א באר היטב. אך מאידך יתכן שלא מעשה הנטיעה הוא המחייב וכמו שכתב הגרשז"א זצ"ל (שם עמ' תה ד"ה ובפרט): "לא שם נטיעה הוא ניקר גורם החיוב של ערלה אלא רק זה שמתחדש מגרעין או יחור להיקרא בשם אילן...". ולפי"ז אפשר לומר שהאילן קלוט ועומד גם בשעה שהוא בעציץ שאינו נקוב אלא שחסר לו רק החיבור לארץ, ולכך די בחודש לחישוב שנה.